

Persoonlijke

Een zichzelf versterkend proces

De invloed van hechting, vertrouwen en zelfvertrouwen op de persoonlijke ontwikkeling van kinderen brengt waardevolle inzichten voor pedagogische tact.

De vroege ontwikkeling van een kind heeft grote invloed op zijn functioneren op latere leeftijd. Hechting, sociale ondersteuning en kindkenmerken versterken elkaar wederzijds en bevorderen of belemmeren zo de ontwikkeling van veerkracht, zelfvertrouwen en vertrouwen in anderen. Riksen-Walraven biedt met haar transactionele ontwikkelingsmodel inzicht in dit complexe proces.

Sommige kinderen reageren flexibel op problemen en spanningen. Ze tonen hun emoties, maar zijn ook in staat deze een plek te geven en zich aan te passen. Ze zijn volhardend in het vinden van oplossingen. Ze zijn creatief en geven niet zo snel op. Deze kinderen krijgen veel waardering van leeftijdgenoten en volwassenen. Andere kinderen zijn snel gefrustreerd als iets niet lukt, reageren agressief of afwijzend of trekken zich terug en halen zich daardoor ook nog voortdurend het ongenoegen van anderen op de hals.

Het belangrijkste verschil tussen deze kinderen is de mate van veerkracht waarover zij beschikken. Veerkracht (flexibiliteit en volharding in probleemsituaties) is een persoonsdimensie die een belangrijke rol lijkt te spelen bij het verwezenlijken van persoonlijke mogelijkheden in de loop van het leven en bij het omgaan met spanningen en lijkt als zodanig sterk verbonden met het persoonlijk welbevinden.

Veerkracht ontstaat vanaf de geboorte door de verwachtingen die een kind ontwikkelt ten aanzien van de beschikbaarheid van anderen

(vertrouwen) en de persoonlijke effectiviteit (zelfvertrouwen). Dit wordt opgebouwd door de ondersteuning die hij krijgt van zijn ouders en later van leeftijdgenoten, partner en sociaal netwerk. Al snel bepalen de ervaringen die een kind opdoet in de interactie met anderen zijn gedrag, waarmee hij vervolgens weer reacties bij zijn omgeving oproept. Op deze manier versterken aangeboren kenmerken, gedrag, verwachtingen en respons van de omgeving elkaar in een transactioneel proces (een opgaande of neerwaartse spiraal als het ware).

Op deze manier ontwikkelt iemand 'interne werkmodellen' met betrekking tot de eigen persoon in relatie tot de ander. Deze interne werkmodellen zijn de neerslag van de ervaringen die een persoon in de voortdurende interacties met zijn omgeving opdoet en beïnvloeden zijn waarneming en gedrag. Vroege ervaringen in de omgang met anderen bepalen dus hoe je in het leven staat en wat je doet.

Veerkracht is een persoonlijkheidsdimensie die naarmate je ouder wordt steeds meer stabiliseert.

Het is niet zo dat het op latere leeftijd niet meer te ontwikkelen is, maar de basis wordt al heel vroeg in de ontwikkeling gelegd en door het zichzelf versterkende proces is dit ook van groot belang.

Elk mens wordt in zijn leven geconfronteerd met een aantal 'centrale ontwikkelingsopgaven'. De kwaliteit van de oplossing van zo'n ontwikkelingsopgave is een belangrijke index voor de persoonlijke ontwikkeling op dat moment, maar ook van belang bij de aanpak van nieuwe ontwikkelingsopgaven. Ook hier geldt weer het principe van de transactionaliteit.

De eerste ontwikkelingsopgave van ieder mens is het opbouwen van een veilige gehechtheidsrelatie. Dit gebeurt in het eerste levensjaar en kinderen zijn daarbij aangewezen op de beschikbaarheid, warmte, ondersteuning en acceptatie van tenminste één vaste volwassene. Veilig gehechte kinderen doen de ervaring op dat hun opvoeder over het algemeen consistent en adequaat ingaat op hun behoefte aan en signalen tot contact.

ontwikkeling

Door Merlijn Wentzel

Veilig gehechte kinderen weten dat zij als het moeilijk wordt kunnen rekenen op de steun en hulp van hun opvoeder. Dat geeft hen zo'n veilig gevoel dat zij de psychische ruimte hebben om hun omgeving te exploreren. Ze gaan op onderzoek uit omdat ze weten dat ze kunnen terugvallen op een veilige basis. In tijden van spanning zoeken ze zelf contact met hun opvoeder.

Veilige hechting is dus de uitkomst van de ontwikkeling in het eerste jaar en tevens een (ongunstig) uitgangspunt voor het tweede jaar en de tweede ontwikkelingsopgave: het verwerven van autonomie. Veilige hechting (hoge verwachtingen van het kind ten aanzien van zichzelf en de ander en een begin van de ontwikkeling van veerkracht) verbetert de exploratieve competentie van het kind. Veilig gehechte kinderen hebben daardoor (theoretisch) meer kans om op een soepele manier autonomie te ontwikkelen.

Dit principe van de transactionele ontwikkeling blijft ook in de volgende levensfasen gelden, waarin mensen voor de opgave staan succesvolle relaties met leeftijdgenoten aan te gaan, een identiteit ontwikkelen (puberteit),

een partnervinden. Op latere leeftijd zijn de twee centrale verwachtingen (vertrouwen en zelfvertrouwen) gebaseerd op zeer veel, die verwachtingen vaak bevestigende, ervaringen. Ze zijn daarom nu vele malen stabiel en invloedrijker.

Tenslotte kan met dit model een koppeling gemaakt worden met de volgende generatie. In de volwassenheid is 'effectief ouderschap' een belangrijke ontwikkelingsopgave. Op basis van hun eigen ontwikkelingsgeschiedenis zijn ouders daar meer of minder goed voor toegerust en zullen zij meer of minder geneigd zijn sensitief te reageren op hun kind.

Zo bekeken lijkt het heel moeilijk iemands ontwikkeling op latere leeftijd rechtstreeks te beïnvloeden. Als zelfs de hechtingsgeschiedenis van de vorige generatie invloed heeft op de ontwikkeling van een kind en de basis gelegd wordt in de eerste levensjaren, lijkt het moeilijk een ingeslagen weg nog om te buigen.

Toch is het mogelijk om de interne werkmodellen indirect in positieve zin te beïnvloeden via begeleiding die

op andere factoren ingrijpt. Via het verlenen van emotionele ondersteuning, het wegnemen van spanning en het aanbrengen van concrete kennis en vaardigheden in het omgaan met (moeilijke) kinderen, kan men de opvoeder de ervaring bieden van competentie in de omgang met het kind en van de beschikbaarheid van andere personen. En juist deze ervaringen zijn het, die positief inwerken op de tweede centrale verwachtingen die op dit punt in de levensloop weliswaar sterk en stabiel, maar niet onveranderbaar zijn.

Dit artikel is een samenvatting in eigen woorden van het artikel 'Meten in perspectief' van J.M.A. Riksen-Walraven. Tijdschrift voor Orthopedagogiek, XXVIII (1989) p16-33.

Merlijn Wentzel
m.wentzel@xs4all.nl
Docent Pedagogische Tact bij
het NIVOZ